

лізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ : офіційний сайт / Судова статистика. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.

2. Аналіз даних судової статистики щодо розгляду справ і матеріалів Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ у I півріччі 2016 року // Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ : офіційний сайт / Судова статистика. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://sc.gov.ua/ua/sudova_statistika.html.

3. Аналіз стану здійснення судочинства у I півріччі 2016 р. // Верховний Суд України : офіційний веб-сайт / Судова практика. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu.nsf/\(documents\)/8CB8A0D97939D5B8C2258041004441BB](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu.nsf/(documents)/8CB8A0D97939D5B8C2258041004441BB).

4. Ухвала колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ апеляційного суду Львівської області від 14 лютого 2014 року у справі № 1303/357/12 [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37446772>.

5. Ухвала колегії суддів судової палати з розгляду кримінальних справ апеляційного суду Полтавської області від 28 липня 2015 року у справі № 554/4084/15-к [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/50339265>.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 2 / Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошевий, Ю.М. Дьомін та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 664 с.

7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за заг. ред. В.Г. Гончаренка, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К. : Юстініан, 2012. – 1224 с.

8. Котубей І.І. Види підстав для скасування або зміни судового рішення судом апеляційної інстанції / І.І. Котубей // Право і суспільство. – 2014. – № 6–1. – Ч. 2. – С. 337–342.

9. Сірий М.І. Система перегляду судових рішень в Україні : погляд у майбутнє / М.І. Сірий // Юридичний журнал. – 2003. – № 3. – С. 112–115.

10. Гультай М.М. Виявлення та виправлення слідчих та судових помилок у кримінальному процесі України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М.М. Гультай ; Харківський нац. ун-т внутріш. справ. – Х., 2008. – 20 с.

11. Богословская Л.А. Законность и обоснованность кассационного определения / Л.А. Богословская, В.М. Хотенец. – Х. : Харьковский юридический институт, 1977. – 39 с.

12. Кашка О.С. Повноваження суду апеляційної інстанції в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / О.С. Кашка. – К., 2013. – 279 с.

БЛОКІНЬ Р. М.,

кандидат юридичних наук,
здобувач кафедри кримінального процесу
(Національна академія внутрішніх справ)

УДК 343.13

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НАКЛАДЕННЯ ГРОШОВОГО СТЯГНЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті аналізуються норми кримінального процесуального законодавства щодо регламентації застосування грошового стягнення в кримінальному провадженні. Виявлено недоліки правового регулювання цього питання, запропоновано зміни та доповнення до Кримінального процесуального кодексу України.

Ключові слова: накладення грошового стягнення, імперативний метод правового регулювання, розмір грошового стягнення, штраф, неприбуття на виклик.

В статье анализируются нормы уголовного процессуального законодательства, регламентирующие применение денежного взыскания в уголовном производстве. Выявлены недостатки правового регулирования этого вопроса, предложены изменения и дополнения в Уголовный процессуальный кодекс Украины.

Ключевые слова: наложение денежного взыскания, императивный метод правового регулирования, размер денежного взыскания, штраф, неявка на вызов.

The article analyzes the criminal procedural legislation governing the use of the grounds for monetary penalty in the criminal proceedings. The shortcomings of legal regulation of this issue are revealed, and amendments to the Criminal Code of Ukraine are proposed.

Key words: *monetary penalty, mandatory regulation method, amount of monetary penalties, fine, default on call.*

Вступ. Новелою Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України 2012 року є закріплення в Главі 12 процесуальної форми накладення грошового стягнення в разі невиконання процесуальних обов’язків учасниками кримінального провадження. Це зумовило підвищену увагу вітчизняних науковців до накладення грошового стягнення як заходу кримінальної процесуальної відповідальності.

Дослідженню грошового стягнення присвятили свої роботи Н.С. Карпов, М.А. Макаров, А.М. Мартинців, С.М. Смоков, О.Ю. Татаров, Л.Д. Удалова, О.Г. Шило, А.О. Штанько. Втім, не всі проблеми, які виникають під час застосування положень глави 12 КПК України, розкриваються в роботах вказаних науковців. Поза їх увагою залишилися такі важливі питання, як метод правового регулювання накладення грошового стягнення чи співвідношення накладення грошового стягнення та адміністративного штрафу в разі неявки особи за викликом. А окремі проблеми застосування цього заходу кримінальної процесуальної відповідальності виникли у зв’язку з внесенням змін до КПК України в частині обрахунку визначення його розміру.

Постановка завдання. Метою цієї статті є аналіз норм кримінального процесуального законодавства, які регламентують процесуальну форму накладення грошового стягнення в кримінальному провадженні, виявлення проблемних питань правового регулювання накладення грошового стягнення та внесення пропозицій до законодавства щодо їх вирішення.

Результати дослідження. Загальні правила застосування грошового стягнення визначені в нормах глави 12 КПК України, яка охоплює статті 144–147 КПК України. Слід відмітити особливості грошового стягнення як заходу забезпечення кримінального провадження. Адже на відміну від інших заходів забезпечення кримінального провадження, які визначені розділом 2 КПК України, норми глави 12 КПК не закріплюють підстав накладення грошового стягнення, а відсилають нас до інших норм КПК України. Зокрема, в ч. 1 ст. 144 визначено, що «...грошове стягнення може бути накладено на учасників кримінального провадження у випадках та розмірах, передбачених цим Кодексом, за невиконання процесуальних обов’язків» [1].

Аналіз норм КПК України дозволяє стверджувати, що грошове стягнення накладається за вчинення таких двох груп кримінальних процесуальних правопорушень: 1) неприбуття на виклик чи неповідомлення про причини неприбуття (статті 139, 323, 325, 326, 327 КПК України); 2) невиконання обов’язків, які поклалися на особу під час обрання запобіжного заходу (статті 179, 180, 493 КПК України).

Під час регламентації положень щодо накладення грошового стягнення в більшості випадків вимога законодавця є імперативною – ч. 1 ст. 139 КПК України (в разі неприбуття на виклик), ч. 5 ст. 180 КПК України (в разі невиконання поручителем взятих на себе зобов’язань) та ч. 5 ст. 493 КПК України (в разі невиконання обов’язків щодо нагляду за неповнолітнім підозрюваним чи обвинуваченим).

Але в статтях 179, 323, 325–327 КПК України вказано, що посадові особи *вправі* вирішувати питання про накладення грошового стягнення. Зокрема, в ч.2 ст. 179 визначено, що «...підозрюваному, обвинуваченому письмово, під розпис повідомляються покладені на нього обов’язки та роз’яснюється, що в разі їх невиконання до нього *може бути* накладено грошове стягнення ...» [1]. Тобто законодавець у цих випадках *не зобов’язує, а дозволяє* суду вирішувати питання накладати чи не накладати на особу, яка вчинила кримінальне процесуальне правопорушення, штрафні санкції. Як відмічає Л.М. Лобойко, дозволяння не має імперативної категоричності. І тому суб’єкт процесу може без будь-яких негативних для себе правових наслідків відмовитися від учинення тих чи інших дій [2, с. 34].

Вважаємо, що з метою забезпечення принципу невідворотності відповідальності в кожному випадку неприбуття на виклик без поважних причини (неповідомлення про причини неприбуття) чи невиконання обов’язків, які поклалися на особу під час обрання запобіжного заходу, суд зобов’язаний, а не має право, вирішувати питання про застосування заходів кримінальної процесуальної відповідальності, зокрема накладення грошового стягнення.

А тому в статтях 179, 323, 325–327 КПК України варто використовувати імперативний метод правового регулювання кримінальних процесуальних правовідносин. У зв’язку із чим словосполучення «може бути накладено грошове стягнення» чи «має право накласти грошове стягнення» слід викласти в зобов’язальній формі, замінивши їх на словосполучення «накладається грошове стягнення».

Сума грошового стягнення розраховується залежно від встановленої законодавцем величини. До 2017 року це був «розмір мінімальної заробітної плати», а відповідно до змін, внесених до КПК України в грудні 2016 року, – це «розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб» [3].

Втім, аналіз положень КПК України щодо цього питання свідчить про безсистемність внесення змін до КПК України. Так, у п. 16 ч. 1 ст. 3 КПК України визначена дефініція «розміру мінімальної заробітної плати», де вказано, що це грошова сума, яка дорівнює місячному розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня календарного року, в якому приймається процесуальне рішення або здійснюється процесуальна дія [1].

Очевидно, що заміна величини обрахунку грошового стягнення «розмір мінімальної заробітної плати» на «розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб» мала б зумовити і заміну відповідного тлумачення в ст. 3 КПК України. Адже склалася ситуація, коли п. 16 ч. 1 ст. 3 КПК України містить дефініцію, яка в кримінальному провадженні фактично не використовується. Термін «розмір мінімальної заробітної плати», окрім власного тлумачення, вживається лише двічі в статтях 121 та 122 КПК України в контексті характеристики процесуальних витрат, пов'язаних із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів чи прибуттям до місця досудового розслідування або судового провадження.

Щоб з'ясувати розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, яким обраховуються суми штрафних санкцій у статтях 139, 179, 180 та 493 КПК України, необхідно звертатися до законів про державний бюджет. Зокрема, в ст. 7 закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» визначено, що у 2017 році місячний прожитковий мінімум на одну працездатну особу становить з 1 січня 2017 року – 1600 гривень, з 1 травня – 1684 гривні, з 1 грудня – 1762 гривні [4].

Очевидно, що недоцільно протягом року тричі змінювати величину, від якої слід відштовхуватися під час визначення суми грошового стягнення як заходу кримінальної процесуальної відповідальності. Про це вказано і в п. 16 ч. 1 ст. 3 КПК України, де зазначено, що «...розмір мінімальної заробітної плати» дорівнює місячному розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня календарного року, в якому приймається процесуальне рішення або здійснюється процесуальна дія.

А тому цілком логічним є застосування такого ж підходу і під час обрахунку грошового стягнення в розмірах прожиткового мінімуму для працездатних осіб. Тобто слід відштовхуватися від розміру прожиткового мінімуму, який встановлений на 1 січня календарного року, в якому приймається рішення про накладення грошового стягнення, що на 1 січня 2017 року становить 1600 гривень.

Таким чином, вищенаведене свідчить, що поняття «розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб», яке використовується для обрахунку суми грошового стягнення в кримінальному провадженні, має свою специфіку. Неврахування цієї особливості зумовлює помилкове визначення величини, від якої слід відштовхуватися під час обрахунку грошового стягнення. Зокрема, в одному з коментарів КПК України наводиться розмір мінімальної заробітної плати лише на підставі норм Закону України про Державний бюджет України, без урахування того, що під час обрахунку суми грошового стягнення слід брати лише одну цифру, яка визначена на 1 січня поточного року [5, с. 314].

А тому, не погоджуючись із думкою про недоцільність тлумачення терміну, що аналізується в КПК [6, с. 17], пропонуємо п. 16 ч. 1 ст. 3 КПК України викласти в такій редакції: «Розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб – грошова сума, що дорівнює місячному розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленому законом на 1 січня календарного року, в якому приймається процесуальне рішення». Закріплення цього поняття сприятиме правовій визначеності та уніфікації правозастосування під час обрахунку розміру штрафних санкцій під час накладення грошового стягнення в кримінальному провадженні.

Неприбуття на виклик – найбільш поширене кримінальне процесуальне правопорушення, яке є підставою застосування кримінальної процесуальної відповідальності у формі накладення грошового стягнення.

Відповідальність за неприбуття на виклик визначена в ст. 139 КПК України. Це ж питання регламентується і в статтях 323, 325, 326, 327 КПК України, які визначають наслідки неприбуття в судові засідання. Проте нових правил ці норми не закріплюють, а лише відсилають нас до положень, визначених у ст. 139 КПК України. Так, у ч. 1 ст. 139 КПК України вказано, що якщо підозрюваний, обвинувачений, свідок, потерпілий, цивільний відповідач, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, який був у встановленому цим Кодексом порядку викликаний (зокрема, наявне підтвердження отримання ним повістки про виклик або ознайомлення з її змістом іншим шляхом), не з'явився без поважних причин або не повідомив про причини свого неприбуття, на нього накладається грошове стягнення в розмірі: від 0,25 до 0,5 розміру прожиткового мінімуму – для працездатних осіб, у випадку неприбуття на виклик слідчого, прокурора; від 0,5 до 2 розмірів прожиткового мінімуму – для працездатних осіб, у випадку неприбуття на виклик слідчого судді, суду [1].

Іноколи вчені пропонують положення цієї норми характеризувати як дві самостійні підстави відповідальності, а саме: «...1) нез'явлення за викликом і 2) неповідомлення про причини неприбуття» [5, с. 314]. Втім, на нашу думку, таке виокремлення є недоречним, адже ці підстави взаємопов'язані, і їх не варто розділяти. Адже грошове стягнення накладається на особу в тому випадку, коли вона не прибула за викликом без поважних причин, або якщо такі поважні причини існували, але вона про них не повідомила завчасно орган, який здійснив виклик.

Аналіз суб'єктів накладення грошового стягнення в разі неявки за викликом дозволяє стверджувати, що в кримінальному процесуальному законодавстві не передбачена можливість накладення грошового стягнення на перекладача, експерта, спеціаліста, захисника, цивільного позивача, третю особу, щодо майна якої вирішується питання про арешт. Тобто законодавець не включив усіх учасників кримінального провадження, на яких покладено обов'язок з'являтися на виклик до суб'єктів накладення грошового стягнення, що, на нашу думку, є необґрунтованим.

Разом із цим згідно з чинним законодавством експерт чи перекладач можуть притягатися до адміністративної відповідальності в разі їх злісного ухилення від явки в суд (ч. 2 ст. 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення).

Таке правове регулювання видається нам невиправданим. По-перше, вважаємо, що відповідальність за кримінальні процесуальні правопорушення, які не є суспільно небезпечними, а характеризуються ознакою суспільної шкідливості, доцільно закріплювати в КПК України, а не в Кодексі України про адміністративні правопорушення.

На користь такого твердження свідчить аналіз положень кримінального процесуального законодавства інших країн, де відповідальність за вчинення кримінальних процесуальних правопорушень у нормах адміністративного законодавства регламентується лише в тих випадках, коли КПК не містить власних норм щодо накладення грошового стягнення. Зокрема, в ст. 160 КПК Республіки Казахстан вказано, що «...за невиконання процесуальних обов'язків, передбачених статтями 75, 82, 84, 85, 86, 145, 147 цього Кодексу, та порушення порядку в судовому засіданні на потерпілого, свідка, спеціаліста, перекладача та інших осіб може бути накладено грошове стягнення. Питання про накладення грошового стягнення вирішується відповідно до законодавства про адміністративні правопорушення» [7].

Але кримінальне процесуальне законодавство тих країн, які містять власні норми щодо накладення штрафів (грошового стягнення), обмежуються регулюванням цього питання в КПК та не дублюють відповідальність за невиконання обов'язку щодо явки за викликом в адміністративно-правовому законодавстві (наприклад, ст. 78-2 КПК Естонії, ст. 85 КПК Грузії, ст. 201 КПК Республіки Молдова).

Вищевикладене підтверджує недоцільність закріплення в КПК України бланкетних норм із відсиланням до адміністративного законодавства при регламентації відповідальності у формі застосування штрафних санкцій за вчинення кримінального процесуального правопорушення (зокрема, неявку за викликом), яке не має ознак злочину. Адже в главі 12 КПК України «Накладення грошового стягнення» закріплена процесуальна форма застосування цього заходу кримінальної процесуальної відповідальності.

По-друге, законодавець не узгодив розмір адміністративного штрафу за злісне ухилення від явки до суду та розмір грошового стягнення, визначеного в ст. 139 КПК України, коли таке діяння вчиняється вперше.

Так, розмір штрафу, визначений у ст. 185-4 Кодексу України про адміністративні правопорушення, за злісне ухилення свідка, потерпілого, експерта, перекладача від явки до органів досудового розслідування в разі менший за розмір грошового стягнення, визначеного в ч. 1 ст. 139 КПК України, яке застосовується в разі вчинення того ж самого діяння, але без ознаки злісності.

Аналогічна ситуація складається із застосуванням штрафних санкцій до учасників кримінального провадження в разі їх неявки до суду. Так, неявка свідка чи потерпілого до слідчого судді, суду є підставою накладення грошового стягнення в розмірі від 0,5 до 2 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (ч. 1 ст. 139 КПК України), що на 2017 рік становить від 800 до 3200 грн. У той же час злісне ухилення свідка, потерпілого, позивача, відповідача, експерта, перекладача від явки в суд тягне за собою накладення штрафу від 20 до 100 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (частини 1,2 ст. 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення). Враховуючи те, що на сьогодні неоподатковуваний мінімум доходів громадян дорівнює 17 гривням, то розмір штрафу в грошовому еквіваленті становить від 340 до 1700 грн.

Тобто відповідальність за злісне ухилення від явки до суду є меншою, ніж відповідальність за те ж саме діяння, вчинене вперше, що не відповідає принципам юридичної відповідальності.

Вищевикладене свідчить про нагальну потребу вдосконалення інституту відповідальності учасників кримінального провадження в разі невиконання обов'язків щодо явки за викликом.

Вважаємо, що за неприбуття на виклик органу досудового розслідування, прокуратури чи суду доцільно застосовувати заходи кримінальної процесуальної (зокрема, грошове стягнення), а не заходи адміністративно-правової відповідальності. Адже ці діяння не є суспільно небезпечними, хоча й спричиняють шкідливі наслідки для кримінального провадження (унеможлижують досягнення завдань кримінального провадження). А тому немає необхідності наслідки за такі діяння закріплювати і в Кодексі України про адміністративні правопорушення, і в КПК України. Достатньо закріплення відповідальності за неявку на виклик у нормах КПК України.

Слід також зауважити, що в КПК України не передбачена диференціації відповідальності в разі повторного невиконання кримінальних процесуальних обов'язків щодо явки за викликом. На відміну від цього, в §§ 51, 77 КПК ФРН передбачено, що в разі повторного невиконання свідком чи експертом своїх процесуальних обов'язків грошовий штраф накладається на них ще раз [8].

Очевидно, що розмір грошового стягнення має залежати не лише від того, на виклик якого органу особа не з'явилася, а й від повторюваності таких діянь. У зв'язку із цим пропонуємо ч. 1 ст. 139 КПК України доповнити окремим абзацом, де передбачити відповідальність за повторне неприбуття на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді, суду у вигляді грошового стягнення в більшому розмірі, ніж у разі неявки на виклик вперше.

Висновки. Кримінальна процесуальна форма накладення грошового стягнення потребує вдосконалення. Зокрема, під час регламентації диспозиції щодо накладення грошового стягнення слід використовувати імперативний метод правового регулювання кримінальних процесуальних правопорушень; у ст. 3 КПК України тлумачення терміну «розмір мінімальної заробітної плати» слід замінити на термін «розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб»; у разі неприбуття на виклик органу досудового розслідування, прокуратури чи суду відповідальність має бути визначена в КПК України без посилання на норми Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
2. Лобойко Л.М. Методи правового регулювання у кримінальному процесі України : дис. ... докт. юрид. наук / Л.М. Лобойко. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ, 2006. – 437 с.
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходжень у 2017 році : Закон України від 20 грудня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1791-19>.
4. Про Державний бюджет України на 2017 рік : Закон України від 21 грудня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / за ред. О.А. Банчука, Р.О. Куйбіди, М.І. Хавронюка. – Х. : Фактор, 2013. – 1072 с.
6. Рожнова В.В. Определение основных понятий в новом УПК Украины как фактор обеспечения единого понимания и применения уголовно-процессуальной формы / В.В. Рожнова // Криминалистика и судебная экспертиза. – 2013. – Вып. 58(1). – С. 13–20 [Электронный ресурс] – Режим доступа : [http://nbuv.gov.ua/j-pdf/krise_2013_58\(1\)_4.pdf](http://nbuv.gov.ua/j-pdf/krise_2013_58(1)_4.pdf).
7. Когамов М.Ч. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Республики Казахстан. Общая и Особенная части / М.Ч. Когамов. – Алматы: Жетіжарғы, 2008. – 896 с.
8. Уголовно-процессуальный кодекс ФРГ: рабочий перевод Германского Фонда международного правового сотрудничества и Организации безопасности и сотрудничества в Европе Stand: Desember. – 2003. – 188 с.

